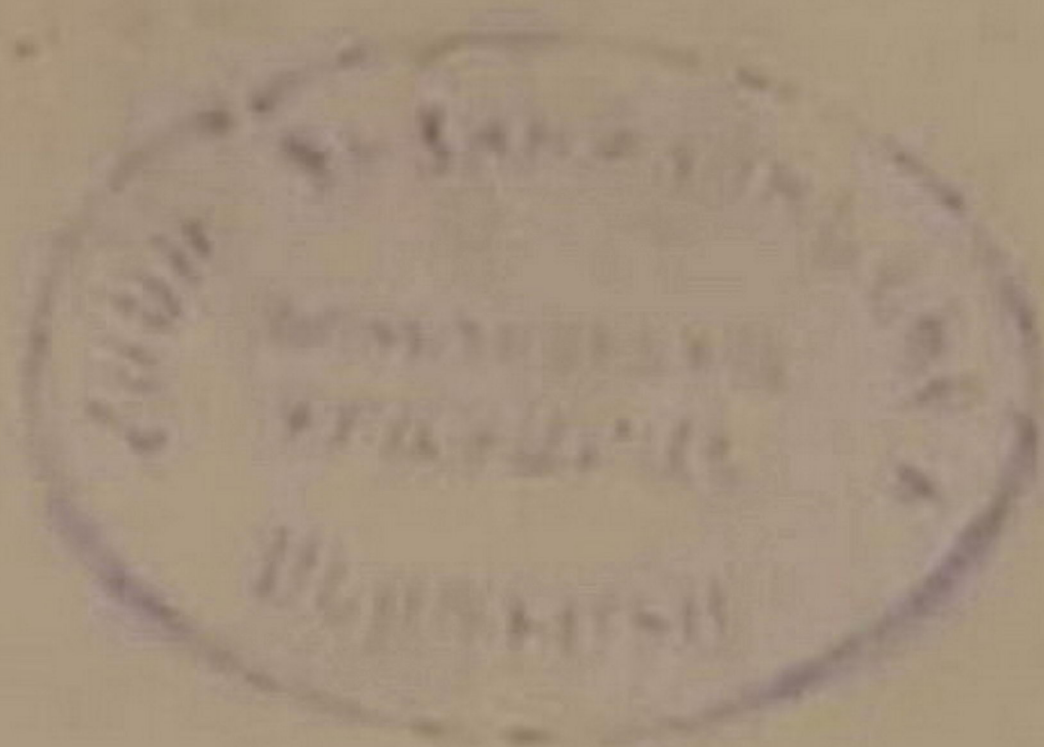

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՍՍՌ ԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԱԿԱԴԵՄԻԱ
АКАДЕМИЯ НАУК АРМЯНСКОЙ ССР

ՏԵՂԵԿԱԳԻՐ ИЗВЕСТИЯ

ԲԻՈԼՈԳԻԱԿԱՆ ԵՎ ԳՅՈՒՂԱՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ
БИОЛОГИЧЕСКИЕ И СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННЫЕ НАУКИ

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՍՍՌ ԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԱԿԱԴԵՄԻԱԿԻ ՀՐԱՏԱԴԱՅՈՒԹՅՈՒՆ

ԻՐԵՎԱՆ

1957

ЕРЕВАН

Գ. Խ. ԱՂԱՋԱՆՅԱՆ

ԳՅՈՒՂԱՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ԳԻՏՈՒԹՅԱՆ ՆՎԱՃՈՒՄՆԵՐԸ ՍՈՎԵՏԱԿԱՆ
ՀԱՅԱՍՏԱՆՈՒՄ ԲՈՒՍԱԲՈՒԾՈՒԹՅԱՆ ԳԾՈՎ

Սովետական Հայաստանում գյուղատնտեսական գիտությունը զարգանում է առաջավոր տեսության հիման վրա և սերտորեն կապված է կոլտնտեսային ու սովխոզային պրակտիկայի հետ: Հայաստանի գիտնականները պայքարում են հանուն գյուղատնտեսական մթերքների առատության: Մեր ուսումնարանում դրա համար ստեղծվել են բոլոր հնարավորությունները: Սովետական Միության գյուղատնտեսության հետագա զարգացման մասին ՍՄԿՊ Կենտրոնական Կոմիտեի մի շարք պլենումների և XX համագումարի որոշումները ճիշտ և ժամանակին կատարելու համար պահանջվում է պատմականորեն ուժեղացնել ժամանակամիջոցում ավելացնել անասունների գլխաքանակը, վճռականորեն մեծացնել անասնաբուծության մթերատվությունը, լավացնել նրա ցեղային կազմը, ստեղծել կերի կայուն բազա, բարձրացնել մշակվող բոլոր կուլտուրաների բերքատվությունը՝ մերենայացման և առաջավոր ագրոմիջոցառումների լայն ներդրման ու ճիշտ իրականացման հիման վրա:

Ասածներից միանգամայն պարզ է, թե ինչքան մեծ անելիքներ ունեն Սովետական Հայաստանի գյուղատնտեսության բնագավառում գործող գիտահետազոտական հիմնարկները և այդ հիմնարկներում աշխատող գիտնականները:

Այժմ գիտության աշխատողների համար չկա ավելի մեծ, ավելի պատվալիս ու կարևոր խնդիր, քան ստեղծագործական և գործնական օգնություն ցույց տալ գյուղատնտեսական արտադրությանը: Օգտագործելով գյուղատնտեսության մեջ եղած հարուստ ռեսուրսները, Հայաստանի գիտնականները ոչ մի ջանք չեն խնայել ու չեն խնայում ժողովրդի պահանջմունքներից բխող գիտական պրոբլեմները լուծելու հնարավորին չափ արագ և ստացված նվաճումները ներդնելու արտադրության մեջ: Մեր գիտնականները սերտորեն կապված են կոլտնտեսային ու սովխոզային գաշտերի աշխատանքների հետ, որը շատ կարևոր է, որովհետև գիտության և արտադրության մեջ աշխատող մարդկանց ստեղծագործական համագործակցությունը ոչ միայն օգնում է պրակտիկային, այլև գիտությունը հարստացնում է պրակտիկայի փորձով: Սովետական առաջավոր գիտության անհաղթահարելի ուժը հենց այդ տեսության և պրակտիկայի միասնության մեջ է:

Հայկական ՍՍՌ գիտնականները, վերակառուցելով իրենց աշխատանքները և այն բխեցնելով գյուղատնտեսական արտադրության կենսական պահանջներից, մեծ աշխատանք են կատարում գյուղատնտեսության առանձին ճյուղերի ներդաշնակ զարգացման ասպարեզում: Նրանք այժմ, առանձնապես վերջին տարիներին, իրականացնում են գիտության վերելքի այնպիսի միջոցառումներ, որոնք կարևոր նշանակություն ունեն մեր երկրում նյութական բարիքների առատություն ստեղծելու գործում:

Մենք մի փոքր հողվածում հնարավորություն չունենք մանրամասնորեն կանգ առնելու գյուղատնտեսական գիտության բոլոր ճյուղերում մեր երկրի գիտնականների ձեռք բերած նվաճումների շարադրման վրա, ուստի կրավականաձևեր միայն բուսաբուծության գծով ձեռք բերված հաջողությունների մասին տեղեկություններ բերելով և այն էլ ընդհանուր դժերով:

Գյուղատնտեսական գիտության առաջին օջախը հանդիսացել է Համալսարանի գյուղատնտեսական ֆակուլտետը, որտեղ աշխատել են այնպիսի անվանի գիտնականներ, ինչպիսիք են Պ. Քալանթարյանը, Մ. Թումանյանը, Խ. Երիցյանը և ուրիշներ: Մասնավոր և խորացրած գիտահետազոտական ուսումնասիրություններ բոլոր ճյուղերի գծով սկսել են ծավալվել 1926 թվականից:

Գյուղատնտեսության մեջ մշակվող կուլտուրաների ճիշտ տեղաբաշխում կատարելու և տեղի պայմաններին համապատասխան ագրոտեխնիկական աշխատանքների սխեմում կազմելու գործում վճռական դեր է խաղում բնական պայմանների (կլիմա, հող, ջուր, քուսականություն և այլն) ուսումնասիրությունը և ստացված արդյունքների լայն օգտագործումը:

Շնորհիվ Հիդրոմետաոլոգիայի ուսումնասիրությունների, մեր ուսուցիչիկայում հայտնաբերվել են ցուրտ հոսանքների հնթակա մասսիվները, որ առանձնապես կարևոր է բազմամյա տնկարկների անսխալ տեղաբաշխում կատարելու համար: Այդ տեսակետից առանձնապես խոր, միկրոկլիմայական մեթոդով ուսումնասիրվել են Լամբալուի և մի քանի այլ սովխոզների մասսիվները: Նույն մեթոդով ուսումնասիրվել է Հոկտեմբերյանի մասսիվի ձմեռային ուժիմը: Պարզվել է, որ ցրտահարության տեսակետից առանձնապես փտանդափոր են այն տեղիտորիաները, որոնք ընկած են երկաթգծի երկու կողմերում և Միկոյանի անվան սովխոզում:

Ուսումնասիրվել են Հայաստանի տերիտորիայի վրա հաճախակի մուկղնող չոր քամիների բնույթը և ուղղությունը, որից առաջանում է բամբաշ, հատիկի շմշկվածություն ու բերրատվության ուժեղ անկում:

Վարկոր նշանակություն ունեցող աշխատանքներից մեկն էլ այն է, որ կազմվել է այդ չոր քամիների թափվելու Այդ քարտեզը օգտագործվել և օգտագործվում է բամբաշաշտպան անտառաշերտերի ու բազմամյա տնկարկների ուղղությունը որոշելու ժամանակ:

Պարզվել են ուշ գարնանային և վաղ աշնանային ցրտահարությունների ժամկետները, այդ ժամկետների տատանումներն ըստ տարիների և բնական դոտիների:

Առանձնակի հետաքրքրություն է ներկայացնում բույսերի աճման ֆազերի վրա Եղանակի պայմանների ազդեցության ուսումնասիրությունը: Այդ աշխատանքը ավելի խոր, ավելի հանգամանորեն ուսումնասիրված է Արարատյան հարթավայրի պայմաններում խաղողի և բամբակի վերաբերյալ:

Ուսումնասիրվել է ոչ միայն Երևանի և նրա շրջակայքի, այլև ամբողջ Հայաստանի կլիման: Պարզվել են ըստ բարձրության կլիմայական էլեմենտների փոփոխությունների օրինաչափությունները, ինչպես նաև գյուղատնտեսական արտադրության տեսակետից կլիմայի դրական և բացասական կողմերը:

Ուշագրության արժանի աշխատանքներ են կատարվել նաև փոթորիկների, սառցակեղևի, սառը հոսանքների առաջացման պայմանները պարզելու ուղղությամբ:

նահատկությունները Պարզվել է միկրոֆլորայի կազմի տարրեր թուլթը և տարրեր հոդատիպերում բիոլոգիական պրոցեսների ինտենսիվությունը: Այդ ուսումնասիրությունների ընթացքում կատարվել են նաև մեթոդական աշխատանքներ: Բացի այդ, անջատվել և առաջին անգամ նկարագրվել են մի շարք միկրոօրգանիզմներ:

Զգալի աշխատանք է կատարվել միկրոբիոլոգիական մեթոդով որոշելու հոդերի պահանջը պարարտանյութերի նկատմամբ:

Ուսումնասիրվել են բամբակի, ծիրանենու, գեղձենու, բանջարանոցային և այլ բույսերի բակտերիալ հիվանդությունները և առաջարկվել են դրանց դեմ պայքարի եղանակները:

Պարենոր աշխատանքներ են կատարվել նաև արդյունաբերական միկրոբիոլոգիայի գծով:

Միկրոբիոլոգիայի գծով աշխատանքները կատարվել են Գյուղատնտեսական ինստիտուտի բույսերի ֆիզիոլոգիայի ու միկրոբիոլոգիայի ամբիոնում և Գյուտոբյունների ակադեմիայի Միկրոբիոլոգիայի սեկտորում: Որոշ աշխատանքներ կատարվել են նաև Գյուղատնտեսության մինիստրության Անասնաւլանական-անասնաբուժական ինստիտուտում:

Հոկտեմբերյան սոցիալիստական Մեծ սեույուցիայի 40-ամյակը զգալի հաջողություններով էն գիմափորում նաև Հայաստանում դաշտավարության գծով աշխատող գիտնականները:

Գյուղատնտեսական ինստիտուտի բնդհանուր երկրագործության, ագրոֆիմիայի, բուսաբուծության և նախկին բանջարաբուծության ամբիոններում, Գյուղատնտեսության մինիստրության հողային վարչությունում, երկրագործության, Անասնաբուծության-անասնաբուժության ինստիտուտներում, Լենինականի սելեկցիոն կայանում, Մարտունու փորձադաշտում, Սոբստաուզման պետական հանձնաժողովի փորձադաշտերում լայնածավալ աշխատանքներ են կատարվել և կատարվում են սեսպուրլիկայի տարրեր գոտիների կոլտնտեսությունների համար ցանրաշրջանառությունների լավագույն տիպեր տրմատավորելու, սեսպուրլիկայում մշակվող բոլոր դաշտային կուլտուրաների համար սպրոտեխնիկական և պարարտացման ճիշտ սխտեմներ մշակելու և ներդնելու, ցանքերում տարածված բազմաթիվ մոլախոտերի բիոլոգիան ուսումնասիրելու և նրանց դեմ պայքարի ագրոտեխնիկական ու քիմիական եղանակներ մշակելու ուղղությամբ, ըստ որում այդ աշխատանքները կատարվել են սեսպուրլիկայի բոլոր գոտիներում: Շնորհիվ այդ, իրենց բովանդակությամբ աչրի ընկնող աշխատանքների, առ այսօր դաշտային, կերային և հատուկ ցանրաշրջանառություններ են հիմնափորվել ու առաջարկվել Արարատյան դաշտավայրի, Սևանի ավազանի, Լենինականի հարթավայրի և նախալեննային գոտու բազմաթիվ կոլտնտեսությունների համար: Այդ ցանրաշրջանառությունների մեծագույն մասը ներդրվել է արտագրության մեջ, որը նպաստել է երկրագործության կուլտուրայի քարձրացմանը:

Սովետական իշխանության տարիներին գիտության նվաճումների և սպտագրության առաջուվորների փորձի կիրառման հիման վրա ստեղծվել են բամբակենու, շաքարի ճակնդեղի, կարտոֆիլի, ծխախոտի և բանջարաբուստանային կուլտուրաների ագրոտեխնիկայի նոր պրոդրեսիվ սխտեմներ, որոնց կիրառմամբ զգալի չափով

Այժմ, աշնանը լավ ցրտահերկ ստացած հողերում գարնանը կրկնավարի փոխարեն հիմնականում կատարվում է վաղ շիղեկացում և փոցխում, որը մեծ շահով նպաստում է համերաշխ և լիարժեք ծիլեր ստանալուն, հեշտացնում է դարձանային նախադանքային աշխատանքները և հնարավորություն է ստեղծում այդ կուլտուրաների ցանքը կատարել սեղմ ժամկետներում: Փոխվել են նաև ցանքի ժամկետները: Օրինակ, նախկինում բամբակենու ցանքը կատարվում էր մինչև մայիսի կեսերը, իսկ այժմ, կիրառելով գիտության նվաճումները, ռեսպուբլիկայում բամբակենու մասսայական ցանքն ավարտվում է մինչև ապրիլի երրորդ տասնօրյակը:

Արտադրության մեջ վերջին տարիները մասսայական կիրառում է գտել շարահերկ կուլտուրաների նեղշար և նեղշար-քառակուսի-քնային ցանքը: Այժմ բամբակենու ցանքը կատարվում է 50 և 60 սմ միջշարային տարածությունում: Հայն կիրառում է գտել նաև քառակուսի-քնային ցանքի $50 \times 50 \times 2$ և $60 \times 45 \times 3$ սխեմաները: Ցանքի նշված ձևերը զգալի շահով բարձրացնում են շարահերկ կուլտուրաների բերքատվությունը:

Եթե նախկինում բամբակենու և ճակնդեղի նոսրացումը կատարվում էր մի քանի անգամ, ապա այժմ մեր դիտնականների առաջարկությամբ կատարվում է մեկ անգամ և սեղմ ժամկետում, որը հեշտացնում է այդ միջոցառման վրա կատարվող աշխատանքը և նպաստում է բույսերի նորմալ զարգացմանը:

Բույսերի հասունացումն արագացնելու գործում մեծ դեր է խաղում դիտության կողմից առաջարկված և արտադրության մեջ լայն կիրառում գտած բամբակենու սովորական և հատկապես խոր ծերատումը, որի շնորհիվ առանձնապես մեծ էֆեկտ է տալիս ներկայումս մշակվող, համեմատաբար ուշահաս 108 — 7 սորտը:

Բամբակենու և այլ շարահերկ կուլտուրաների ոռոգումը նախկինում կատարվում էր մարդերով, որը պակաս արդյունք էր տալիս և ջրի ավելորդ կորուստ էր լինում: Երկար տարիների ուսումնասիրություններից հետո պարզվել է ակոսաջրի մեծ առավելությունը մարգաջրի համեմատությամբ, ուստի այժմ մեզ մոտ շարահերկ կուլտուրաների ջրումները կատարվում են բացառապես ակոսներով:

Մշակվել և արտադրության մեջ կիրառվում են հացահատիկային կուլտուրաների ցանքի նոր ձևեր ու լավագույն ժամկետներ:

Նախկինում կիրառվող սովորության ցանքի փոխարեն այժմ կատարվում է խաչաձև և նեղշար ցանք, որը լավագույն սնման մակերես է ստեղծում բույսերի համար և բերքը բարձրացնում է 3—5 ց/հ:

Շնորհիվ դիտնականների համառ աշխատանքի, այժմ Արարատյան հարթավայրի և նախալեռնային դոտու կուլտնտեսություններում առվույտի բերքը կրկնապատկվելով հասել է 120—130 ց/հ-ի: Այդ նպատակին հասնելու համար ուսումնասիրվել և առաջարկվել է առվույտի ցանքը կատարել ոչ թե դարձանը, որպես ենթացանք, այլ հացահատիկային կուլտուրաների բերքահավաքից հետո որպես խողանացան: Բացի դրանից, նորմալ թփակալած առվույտ ստանալու համար մշակվել և առաջարկվել են առվույտի ցանքերի երկհերթ փոցխում, հանքային պարարտանյութերով պարարտացման, հատուկ սխեմաներ ու նորմաներ և այլն:

Դեռ 1935 թվականին ՍՍՏՄ Գիտությունների ակադեմիայի Հայկական Գիլիայի Բիոլոգիական ինստիտուտի կազմում ստեղծվել է բույսերի ժառանգականության և փոփոխականության օրինաչափությունների ուսումնասիրման առաջին օջախը՝ Գենետիկայի սեկտորը, իսկ 1943 թվականին նոր ստեղծվող Հայկական ՍՍՄ Գիտությունների ակադեմիայի սիստեմում կազմակերպվել է Բույսերի գենետիկայի և սելեկցիայի ինստիտուտը, որը հանդիսացել է միջուրինյան գենետիկական գիտության զարգացման օջախներից մեկը Միության մեջ:

Անցած տարիներին ռեսպուբլիկայում ստեղծվել է մի շնորհալի կոլեկտիվ, որը լուրջ աշխատանքներ է կատարել գենետիկական գիտության հիմնական հարցերի լուծման ուղղությամբ:

Այդ ինստիտուտում կատարված աշխատանքներից պարզվել է, որ բեղմնավորման պրոցեսում փոշիների խառնուրդը մեծ դեր է խաղում, որովհետև այդ խառնուրդը օժտված է բեղմնավորելու ասվելի մեծ ընդունակությամբ, քան մեկ սորտի փոշին: Պարզվել է նաև, որ սահմանափակ քանակությամբ փոշին իր ազդեցությամբ նման է ինցուխտին (խաշածե փոշոտվող բույսերի հարկադիր ինքնափոշոտմանը): Բեղմնավորման համար փոշիների խառնուրդում սեփական ծաղկի փոշու ներկայությունը թուլացնում կամ ամբողջապես վերացնում է ինցուխտի հետևանքները (գեպրեսիան): Պարզվել է, որ ցորենի հիրրիդային մի շարք կոմբինացիաներ, որոնք առաջին սերնդում մեծնող բույսեր են տալիս, աշորայի ծաղկափոշու ազդեցությամբ տալիս են նորմալ բույսեր: Պարզ է, որ այստեղ արտահայտվում է սեռական մենտորի ազդեցությունը բեղմնավորման պրոցեսի վրա:

Գենետիկայի նորագույն հարցերից մեկը փոշիների խառնուրդում մի քանի հայրական ձևերի ժառանգական հատկանիշների դրսևորումն է սերնդում: Այս հարցը ևս լուսաբանվել է ինստիտուտում:

Բույսերի բեղմնավորման բիոլոգիայի հանգուցային հարցերից մեկը կայուն ձևերի վերարտադրությունն է, կապված բեղմնավորման ընտրողականության հետ:

Այս տեսակետից ուշադրության արժանի է այն օրինաչափության հայտնաբերումը, որը օրդանական կապ է ստեղծում քնական ճանապարհով տեղի ունեցող հիրրիդացման և մաքուր ձևերի վերարտադրության միջև, այսինքն՝ խաշածե ու ինքնափոշոտվող բույսերի բեղմնավորման պրոցեսի միջև, կապված գիսոգամիայի երևույթի հետ: Այս հարցերը ևս իրենց դրական լուծումն են ստացել նախկին Բույսերի գենետիկայի և սելեկցիայի ինստիտուտում:

Ուսումնասիրվել է մի շարք գյուղատնտեսական կուլտուրաների (ցորեն, աշորա, եղիպտացորեն, բամբակենի, ծխախոտ, ճակնդեղ, պոմիդոր) բեղմնավորման բիոլոգիան, սեռական օրգանների կենսունակության պահպանման տեղությունը, փոշիների տարրեր քանակների ազդեցությունը ժառանգականության և կենսունակության փոփոխության վրա և այլն:

Բույսերի տեսակագոյացման և ձևադրացման հարցերի ուսումնասիրման ուղղությամբ արժեքավոր ժառանգականություն է թողել Մ. Գ. Թումանյանը: Այդ ուղղությամբ աշխատանքներն այժմ շարունակվում են երկրագործության ինստիտուտում: Բույսերի գենետիկայի և սելեկցիայի նախկին ինստիտուտում և Պետական համալսարանի բիոլոգիական ֆակուլտետում կատարած երկարամյա ուսումնասիրությունները ցույց են տվել վեգետատիվ և ս

հիբրիդացման համատեղ ազդեցությունը նոր ձևեր ստանալու գործում: Այդ ուսումնասիրությունները մի անգամ ևս ցույց են տվել, որ, ըստ էության, տարբերություն չկա սեռական և վեգետատիվ հիբրիդացման միջև, որ երկու դեպքում էլ սպեցիֆիկ նյութափոխանակության տիպն է, որը բնորոշում է ժառանգականությունը և կենսունակությունը:

Տեսական և գործնական կարևոր նշանակություն ունեն Անաստասիան-կան-անասնաբուծական գիտահետազոտական ինստիտուտում կատարվող ուսումնասիրությունները, նվիրված գյուղատնտեսական կենդանիների գենետիկայի հարցերին:

Այգեգործության և պտղաբուծության առաջադրում նախատեսվող շախատանում գիտահետազոտական ստացիոնար աշխատանքներ չեն կատարվել, եթե հաշվի չառնենք Սարգարի սլոմոլոգիական պարտեզի և Նրևանա-կարսյան այգեգործական-գինեգործական կոմիտեի էնորիմիական լաբորատորիայի գործունեությունը, որոնց հիմնական նպատակը գոյություն ունեցող սպորտեխնիկական և տեխնոլոգիական գիտելիքները ժողովրդի մեջ տարածելն էր: Այդ ընթացքում զուգահեռաբար որոշ հետազոտական աշխատանքներ են կատարվել տեղական փոփոխակների, ագրոտեխնիկայի, տարածված հիվանդությունների, տնտեսագիտական հարցերի լուսարանման ուղղությամբ: Լուրջ գիտահետազոտական աշխատանքներ սկսվել են Պետական համալսարանի գյուղատնտեսական ֆակուլտետի այգեգործական ամբիոնում 1927 թվականին և Հոգեծղկոմատի այգեգործական փորձնական կայանում: Դրանցից առաջինը հետազոտում վերաժվեց Գյուղատնտեսական ինստիտուտի այգեգործական-գինեգործական և պտղաբուծական-բանջարաբուծական ամբիոնների, իսկ երկրորդը, մի շարք վերակառուցումներից հետո, Գյուղատնտեսության մինիստրության Այգեգինեգործական և պտղաբուծական գիտահետազոտական ինստիտուտի:

Հիշյալ հիմնարկների տարիների ընթացքում կատարած ստացիոնար և էքսպեդիցիոն աշխատանքների հետևանքով ձևեր են բերվել հետևյալ հաջողությունները:

Ուսումնասիրվել ու ճկարտագրվել են տեղական և մի շարք ներմուծած փոփոխակներ, որի արդյունքը եղել է «Հայկական ՍՍՌ տմայելոգրաֆիա» մոնոգրաֆիկ աշխատության հրատարակումը: Այժմ այդ ուղղությամբ աշխատանքները շարունակվում են ստեղծված տմայելոգրաֆիական կոլեկցիայում և էքսպեդիցիոն կարգով:

Կատարվել է Հայաստանի այգեգործության շրջանացումը ըստ արտադրության ուղղության և ըստ փոփոխակների:

Այգեգործությունը մեքենայացման ենթարկելու անհրաժեշտության հետևանքով Արարատյան հարթավայրի այգեգործության թմբային սխեմից շարատունի սնունդի համար առաջարկվել են վազերի ձևավորման սխեմաներ: Լուրջ նվաճումներ են ձևեր բերվել նաև խաղողագործության ագրոտեխնիկայի հարցերի լուսարանման ուղղությամբ: Մշակվել և աբստրակցիան մեջ են ներդրվել ինչպես ջրովի, այնպես էլ անջրդի խաղողագործության սպորտեխնիկայի մի շարք եղանակներ:

Հայկական ՍՍՌ առաջադրային հոգերի պայմաններում ուսումնասիրվել են այգետնկման ձևերը, պլանտածի տ

Կարադրինյան նախկինում հանդիսացել է գյուղատնտեսության մեծ շարիր, որովհետև ամեն տարի մասսայորեն հանդես է եկել ուսուցիչական տարրեր շրջաններում և խոշոր վնաս է պատճառել բամբակենու, շաքարի ճակնդեղի, կարտոֆիլի և այլ կուլտուրաների ցանքերին: Այժմ այդ վնասատուի դեմ մշակվել և առաջարկվել է պայքարի էֆեկտավոր մեթոդ:

Մեծ հաջողությունների են հասել մեր ուսուցիչական դիտակառնները բամբակենու մի նոր և վերին աստիճանի վտանգավոր վնասատուի՝ ցեղի ուսումնասիրման ու նրա դեմ պայքարի սխեմում մշակելու ուղղությամբ:

Մշակվել և այժմ լայն չափերով կիրառվում են պտղատու տնկարկներին մեծ վնաս պատճառող լվիճների և մի շարք այլ վնասատուների դեմ պայքարելու բարձր էֆեկտավոր թունանյութեր: Շնորհիվ այդ թույների օգտագործման, այժմ ուսուցիչականում ստացվում է ծիրանի, դեղձի, սալորի և այլ պտուղների մեծ քանակությամբ լրացուցիչ բերք:

Կատարվել է նաև առվույտի, կորնզանի սերմնազաշտերի և հացարույսերի վնասատուների ուսումնասիրությունը, որը հնարավորություն է տվել դիտականորեն հիմնավորելու և առաջարկելու այդ վնասատուների դեմ պայքարի կոմպլեքս միջոցառումներ:

Խոշոր արժեք է ներկայացնում ծծող վնասատուների դեմ պայքարելու նոր պրեպարատը՝ մեռկապտաֆոսը: Այդ պրեպարատի լայն օգտագործման մեծ հեռանկարներ կան, որոնք սակայն, դեռ լրիվ չափով ուսումնասիրված և բացահայտված չեն:

Մեծ Հոկտեմբերի 40-ամյակը ոչ պակաս լուրջ նվաճումներով են դիմավորում նաև մեր ուսուցիչական ֆիտոպարոլոգները, որոնց թիվը այնքան էլ մեծ չէ, բայց կատարած գործերը բավականաչափ ծավալուն են: Բույսերի հիվանդությունների ուսումնասիրության աշխատանքները ուսուցիչականում առաջին անգամ սկսվել են 1929—30 թվականներին:

Անցած ժամանակամիջոցում ուսումնասիրվել և պարզվել են Հայաստանում մշակվող հիմնական գյուղատնտեսական կուլտուրաների՝ հացարույսերի, բամբակենու, խորդենու բանջարաբույսերի, կերաբույսերի, խաղողի վաղի, պտղահատապտղային կուլտուրաների, ծառաթիպային և դեկորատիվ բույսերի զխավոր հիվանդությունների տեսակային կազմը, տարածվածությունը, վնասակարության չափը:

Հացահատիկային կուլտուրաների հիվանդություններից առանձնապես հանգամանորեն ուսումնասիրվել են մրիկը և ժանգը: Պարզվել է ցորենի քարամրիկի, փոշեմրիկի և ժանգի բիոլոգիան, Հայաստանում մշակվող սորտերի՝ այդ հիվանդություններով վարակվածության չափը: Փորձարկվել և արտադրությանն են հանձնվել մրիկի դեմ պայքարելու մեծ թվով ախտահանիչ թունանյութեր: Ստացվել են ցորենի ժանգադիմացկուն մի քանի սորտեր:

Վերջին ժամանակները ուսումնասիրվել են եղիպտացորենի հիվանդությունները և նրանց դեմ պայքարի միջոցառումները:

Երկար տարիների ընթացքում կատարվել է բամբակենու գոմմոզ և թառամում հիվանդությունների ուսումնասիրությունը: Այդ ուսումնասիրությունների հետևանքով ձևոր են բերվել համամիութենական նշանակություն ունեցող ն

այդ ուսումնասիրությունների արդյունքները, առաջարկվել են գումմուլի և թա-
ուամման դեմ պայքարի քիմիական և նախազգուշական եղանակներ:

Բանջարա-բուստանային կուլտուրաներից ավելի մանրամասնորեն ուսում-
նասիրվել են տոմատի և դդմազգիների հիվանդությունները: Բաղմակողմա-
նիորեն ուսումնասիրվել են տոմատի բակտերիոզները, մասնավորապես բակ-
տերիալ բաղցկեղը, դադաթային փտումը, սև տոտիկը և այլն: Սնկային հի-
վանդություններից՝ ուսումնասիրվել է ֆուզարիալ թառամումը, վիրուսային
հիվանդություններից՝ մողախկան և մասամբ՝ ստոլբուրը: Տրվել են այդ բո-
լոր հիվանդությունների դեմ պայքարի եղանակները, որոնք հիմնականում
նախազգուշական և ագրոտեխնիկական բնույթ են կրում:

Վարունդի և բուստանային կուլտուրաների հիվանդություններից ուսում-
նասիրվել է ալրացողը, որը այդ կուլտուրաների ամենավնասակար հիվանդու-
թյուններից է: Այդ հիվանդության դեմ պայքարելու համար առաջարկվել են
սլրեպարատներ, որոնք տալիս են դրական արդյունք: Այժմ ուսումնասիրվում
է դդմազգիների ոչ պակաս վտանգավոր՝ արմատի փտում հիվանդությունը:

Կարտոֆիլի վերաբերյալ ուսումնասիրվել է վաղաժամ թառամումը, պարզ-
վել են նրա առաջացման պատճառները և պայքարի եղանակները:

Ուսումնասիրվել են նաև կորնգանի հիվանդությունները, մասնավորապես
ալրացողը, և առաջարկվել են պայքարի էֆեկտավոր միջոցառումներ:

Խաղողի վազի հիվանդություններից մանրամասնորեն ուսումնասիրվել
են սիդիումն ու միլդիուն և առաջարկվել են նրանց դեմ պայքարի հատուկ
սխեմաներ, որոնք և կիրառվում են արտադրության մեջ:

Ուսումնասիրվել են նաև կորիզավոր սլտդատուների ալրացողը և բակ-
տերիալ թառամումը, ստուղների բակտերիալ փտումը և այլ հիվանդություն-
ներ: Այդ հիվանդությունների հարուցիչների բիոլոգիայի և էկոլոգիայի ուսում-
նասիրությունների, ինչպես նաև նրանց զարգացման առանձնահատկությու-
նների հաշվառման հիման վրա առաջարկվել են նրանց, դեմ պայքարի նախա-
զգուշական և քիմիական եղանակներ: Նույնպիսի ուսումնասիրություններ կա-
տարվել են նաև հնգավոր սլտդատուների պարշա և սլտդային փտում հիվան-
դությունների նկատմամբ:

Վերջին տարիներին ծավալուն աշխատանքներ են կատարվում նաև սլար-
դելու անտիբիոտիկ նյութերի դերը մի շարք հիվանդությունների դեմ պայքա-
րելու գործում:

Մինչև այժմ շարադրված նյութերից դժվար չէ համոզվել, որ մեր ռեսպուբ-
լիկայում աշխատող գիտնականները մեծ և արդյունավետ աշխատանք են կա-
տարել Հայաստանի բնական պայմանների և մշակվող կուլտուրաների ուսում-
նասիրության ու նրանց արդյունավետության բարձրացման ուղղությամբ:
Սակայն դեռ կան մեծ թվով տեսական և արտադրական կարևոր նշանակու-
թյուն ունեցող հարցեր, որոնց ուսումնասիրությունը հանդիսանում է գյուղա-
տնտեսության ասպարեզում աշխատող գիտնականների առաջնահերթ խըն-
դիրը մոտակա մի քանի տարիներում:

Կատկածից վեր է, որ բուհերում և գիտահետազոտական հիմնարկներում
աշխատող գիտնականները, արտադրության մեջ աշխատող առաջավորների
հետ ձեռք ձեռքի տված, պատվ

Г. Г. БАТИКЯН, Д. П. ЧОЛАХЯН

НЕКОТОРЫЕ ПРЕДВАРИТЕЛЬНЫЕ ИТОГИ ОПЫТОВ ПО ПРОДВИЖЕНИЮ ТЕПЛОЛЮБИВЫХ ОВОЩНЫХ КУЛЬТУР В ГОРНЫЕ РАЙОНЫ АРМЯНСКОЙ ССР

За последние годы уделяется серьезное внимание всемерному увеличению производства овощей — этого важного продукта питания и его продвижению в северные и горные районы Советского Союза. Овощеводство в горных районах, особенно теплолюбивых — одно из самых сложных и трудоемких отраслей растениеводства. Обеспечение свежими овощами населения, проживающего в этих районах, имеет важное значение. Отсутствие сортов, приспособленных к условиям горных районов, до последнего времени сильно тормозило продвижение теплолюбивых овощных культур.

Благодаря применению передовых идей мичуринской биологической науки и хорошей агротехники были получены в большом количестве скороспелые, холодостойкие и высокоурожайные сорта помидор, баклажан, перца для северных районов Советского Союза. В этом отношении особо выделяются сорта Грибовской овощной селекционной станции.

Начиная с 1954 г. нами проведена большая научно-исследовательская работа и в производственных условиях проведены некоторые приемы и методы возделывания теплолюбивых овощных культур (помидор, баклажан, перца) в горных Нор Баязетском и Степанаванском районах Армянской ССР. Цель наших исследований заключается в том, чтобы изучить поведение раннеспелых сортов и гибридов, полученных из Московской, Ленинградской и других областей Советского Союза, а также получить путем гибридизации более ценные сорта и гибриды между местными хорошими, сравнительно позднеспелыми, и северными скороспелыми и холодостойкими сортами.

Если раньше считалось, что в этих районах невозможно получить теплолюбивые овощные культуры, то в настоящее время здесь особенно успешно выращиваются помидоры и перцы. Наши опыты резко повысили заинтересованность колхозов этих районов в развитии теплолюбивых овощных культур. В отдельных колхозах Степанаванского района выращивается культура помидора, однако сорта эти случайные, малоурожайные и позднеспелые. В Нор Баязетском районе теплолюбивые овощные культуры вообще не выращиваются. Опыты ставились на участках, выделенных колхозами Степанавана (колхоз им. Сталина, высота над уровнем моря 1450 м) и сел. Ацарат и Кармир Нор Баязетского района (высота над уровнем моря 2000 м).

Как видно из табл. 2, в Нор Баязетском районе в 1955 г. сорта Грунтовый Алпатыева, Грунтовый крупноплодный, Грунтовый десертный, Грунтовый скороспелый, Штабмовый крупноплодный дали высокий урожай. Плоды у некоторых сортов также были крупными. Урожай одного растения составлял почти 4—4,5 кг. Видимо, в условиях пониженных почных температур дыхание растений идет менее интенсивно, в связи с чем расход накопленных питательных веществ снижается и, следовательно, повышается урожайность плодов растений.

По урожайности хорошие показатели в Нор Баязетском районе дали также сорта помидор Краснознаменный, Красный дар, Плановый, Патриот, Лучший из всех, Бизон, Маяк. У этих сортов урожай на одном растении в среднем составлял от 2,8 до 4,3 кг.

В 1956 г. в Степанаванском и Нор Баязетском районах были посеяны гибридные семена и одновременно в 3-х повторностях испытывались сорта коллекционного питомника и полученные гибриды первого поколения. Посев в парниках проводился 10—12 апреля, а высадка в грунт — 5—12 июня. В 1956 г. наступили ранние осенние заморозки и большинство растений погибло, не успев пройти свою полную вегетацию. Наблюдения в горных районах и особенно в Нор Баязете показали, что растения, посаженные в более ранние сроки, дают значительно ранний и обильный урожай. С другой стороны, ранняя высадка всегда связана в суровых горных условиях с большим риском. Возврат холодов и поздневесенние заморозки могут погубить посаженную рассаду.

С целью получения ценных гибридов, приспособленных к местным, более трудным, горным суровым условиям, нами еще в 1955 году были начаты скрещивания между северными и местными сравнительно скороспелыми и урожайными сортами помидор. Проводилась как обыкновенная половая гибридизация, так и гибридизация смесью пыльцы двух разных сортов помидор. Результаты опытов по двум районам приведены в табл. 3, 4, 5, 6.

В 1956 г. в Степанаване в гибридном питомнике испытывались растения первого поколения половых гибридов помидор (табл. 3). Как видно из таблицы, в 1956 г. очень сильно задерживалось плодообразование и созревание плодов. Плодообразование наступало почти в конце июля, то есть на месяц позже, чем это наблюдалось в 1955 году. Намного задержалось также созревание плодов. 1956 год был весьма неблагоприятным годом для сельскохозяйственных культур. Сильные заморозки как весенние, так и осенние, градобития, обильные дожди, почная пониженная температура, очень сильные ветры, отрицательно повлияли на весь ход развития гибридов и сортов помидор.

В дождливый и холодный (1956) год пыльца достаточно не вызревает, не происходит нормального оплодотворения, цветы опадают, главным образом на первых кистях, и урожай получается небольшой по сравнению с урожаем, полученным в теплый 1955 год. Несмотря на сильное колебание в погоде, в гибридном потомстве ряд комбинаций все же дал сравнительно высокий урожай плодов, но очень медленно созревающих.

Ալյատեա (2,7 կգ) (աղ. 8) հիբրիդները, ոչ մի սորտի մոտ չենք տեսնում: Աշ-
նանային բարենպաստ պայմանների շնորհիվ այստեղ, ի տարբերություն 1956
թվականի, պոմիդորի պտուղների մեծ մասը հասունացան: Կարմրած պտուղ-
ների քանակը բոլոր սորտերի և հիբրիդների մոտ, միջին հաշվով, կազմում էր
21,6—79,0%:

Նոր Բայազետի շրջանում նույնպես, չնայած անբարենպաստ պայման-
ներին, համեմատաբար ավելի լավ բերք էին տվել Շտամբովի Ալյատեա $\times$ Ֆ
Ախտյուրինսկի (2,0 կգ), Շտամբովի Ալյատեա $\times$ Ֆ Ռաննի վտերսիկի
(2,2 կգ), Գրունտովի սկորոսպելի (Շտամբովի Ալյատեա + բիզոն) (2,0 կգ)
հիբրիդների և Սևերնի 459 սորտի (2,0 կգ) բույսերը (աղ. 9): Կարմրած պտուղ-
ների տոկոսը ցածր էր:

Նոր Բայազետի և Ստեփանավանի շրջաններում 1954—1957 թթ. ընթաց-
քում կատարված աշխատանքները ցույց են տալիս, որ պոմիդորը այս շրջան-
ների համար հեռանկարային կուլտուրա է: Աշխատանքի ճիշտ կազմակերպ-
ման, հիբրիդային սորտերի ստեղծման, ջերմոցներում սածիլի ճիշտ աճեցման,
պարարտանյութերի ճիշտ և ժամանակին տրման, ինչպես նաև բույսերի աճ-
ման ու դարգացման պրոցեսների կանոնավորման միջոցով Հայկական ՍՍՌ-ի
լեռնային շրջաններում հնարավոր է ստանալ պոմիդորի բարձր բերք: Այս ուղ-
ղությամբ աշխատանքները պետք է շարունակել, սելեկցիան կատարելով բույ-
սերի ցրտադիմացկունության և վաղահասության ուղղությամբ, որի շնորհիվ
ավելի շատ և շուտ հասունացող պտուղներով սորտեր կստացվեն այս շրջան-
ների պայմաններում:

բաշման և նրանց հաջող լուծման գործում մեծ ծառայություններ են մատուցել նաև սյրոֆեսորներ Ս. Պ. Համբարյանը, Լ. Ա. Ռոտինյանը, Բ. Յա. Գուրստյանը, Ա. Բ. Ալեքսանյանը և ուրիշներ:

Կենտրոնական միացյալ լաբորատորիան վերակազմելուց հետո միկրոբիոլոգիական բնույթի գիտահետազոտական աշխատանքներ սկսեցին ծավալվել Պարարտացման ագրոհոլագիտական կայանի, Գյուղատնտեսական, Բժշկական, Զոո-անասնաբուժական ինստիտուտների միկրոբիոլոգիայի սովորիոններում ու լաբորատորիաներում, ինչպես նաև Սանիտարա-բակտերիոլոգիական ինստիտուտում:

Երբ 1935 թվականին կազմակերպվեց ՍՍՌԽ Գիտությունների ակադեմիայի Հայկական ֆիլիալը, նրա Բիոլոգիայի ինստիտուտի կազմում ստեղծվեց նաև Միկրոբիոլոգիայի ինքնուրույն սեկտորը: Բացի դրանից, Հայաստանի Ժողովրդական տնտեսության հարաճուն զարգացմանը ղուգրնթաց մի շարք գործարանային ձեռնարկություններին կից նույնպես աստիճանաբար կազմակերպվեցին միկրոբիոլոգիայի լաբորատորիաներ: Ահա այս բոլոր հիմնարկներն զգալի աշխատանք կատարեցին միկրոբիոլոգիայի զանազան ճյուղերի ուղղությամբ:

Սովետական Հայաստանի միկրոբիոլոգները, որոնք աճել ու զարգացել են սոցիալիստական ստեղծագործող հնգամյակների ընթացքում, ղեկավարվելով Կոմունիստական պարտիայի վեհ զաղափարներով, միկրոբիոլոգիայի մի շարք բնագավառներում ձեռք են բերել զգալի հաջողություններ: Հայաստանի միկրոբիոլոգները սնվելով հիմնականում Սովետական Ռուսաստանի միկրոբիոլոգիայի ակունքներից, ստանալով սովետական ականաւոր գիտնականների՝ Կոստիչևի, Իսաչենկոյի, Վոյդկևիչի, Կրասիլնիկովի, Իմչենցկու, Միշուստինի և այլոց եղբայրական օգնությունը, առանձնապես նշանակալի հաջողություններ են ձեռք բերել գյուղատնտեսական, տեխնիկական, ընդհանուր, անասնաբուժական միկրոբիոլոգիայի բնագավառներում:

ՀՈՂԻ ԵՎ ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ՄԻԿՐՈԲԻՈԼՈԳԻԱ

Սովետական Հայաստանում միկրոբիոլոգիայի զարգացման առաջին օտաւում ծավալուն աշխատանքներ կատարվեցին գյուղատնտեսական միկրոբիոլոգիայի կազմակերպման, հողի բերրիության և գյուղատնտեսական կուլտուրաների բերքատվության բարձրացման հետ անմիջականորեն կապված և արտակարգ կարևորություն ունեցող խնդիրների լուծման ուղղությամբ: Այդ առումով էլ անհրաժեշտ էր առաջին հերթին ճանաչել Հայաստանի տարրեր կլիմայական պայմաններում գտնված խայտարղետ կազմ ունեցող հողային ծածկոցը և ապա մշակել ագրոտեխնիկական, մասնավորապես պարարտացման այնպիսի միջոցառումներ, որոնք կարճ ժամանակամիջոցում կարողանային բարձրացնել Հայաստանի արդեն ուժասպառ եղած հողերի բերրիության սոստիճանը: Նյնելով սրանից, 1926 թվականից սկսած, առաջին հնգամյակի ընթացքում բազմակողմանի հետազոտման ենթարկվեցին Հայաստանի հողերի ֆիզիկո-քիմիական և բիոլոգիական առանձնահատկությունները, ճշտվեցին հողային տիպերը, նրանց տարածվածությունը, ինչպես նաև պարարտացման լայն շափերի հասնող փորձերի միջոցով որոշվեցին հողատիպերում բույսերի սննդա-

վական օպտիկական արդյունաբերութիւն, որի մակարդակի բարձրացումից զգալի շահով կախված են միկրոբիոլոգիայի հաջողութիւնները:

Մեր գիտնականների աշխատանքների շնորհիվ ստեղծվեցին հայրենական լյումինեսցենտային միկրոսկոպ, ուլտրամանուշակագույն արսուրբիցոն միկրոսկոպ, էլեկտրոնային միկրոսկոպ և այլն:

Մեր սոցիալիստական արդյունաբերութիւնը գիտահետազոտական հիմնարկներն ապահովել է նորագույն ասարատուրայով ու սարքավորումով: Այդ բոլոր հաջողութիւնները լոկ առաջին րայլերն են այն հսկայական խնդիրների լուծման ճանապարհին, որոնք դրված են միկրոբիոլոգիայի առջև: Ժամանակակից միկրոբիոլոգիայի հրատապ խնդիրներից են՝ ճանաչել միկրոօրգանիզմների միջև գոյութիւն ունեցող փոխազդեցութիւնները, նրանց և բարձր կարգի բույսերի ու կենդանիների փոխհարաբերութիւնը էութիւնն ու իմաստը: Առանձնապէս կարևոր են միկրոօրգանիզմների այն հատկանիշների դասնորումը, որոնք կապված են անտիրիոտիկ նյութերի, վիրամիներների, ճարպերի, սպիտակուցային նյութերի, դանսուզան օրգանական թթուների, սպիրտների արդյունաբերութիւն հետ: Նախօրոք կարելի է վստահորեն համոզմունք հայտնել, որ մեր միկրոբիոլոգները հետադայում ևս ուստովով կկատարեն իրենց հանձնարարված աշխատանքները:

